

KİTAP TANITMA

DEFTERDÂR SEYFİ ÇELEBİ TÜRKİSTAN VE UZAK DOĞU SEYAHATNAMESİ

Yemen ÇARKANAT*

Serkan Acar, *Defterdâr Seyfi Çelebi Türkistan ve Uzak Doğu Seyahatnamesi*, Selenge Yayınları, 14,5 x 24,5 cm, Karton Kapak, Kitap Kağıdı, 158 sayfa, ISBN: 605-494-40-19, İstanbul 2014.

Osmanlı biyografisi ve bibliyografya kaynaklarında ne eseri, ne de adı geçen Defterdar Seyfi Çelebi'nin hayatı hakkında XV. ve XVI. yüzyıllarda Asya, Çin ve Hindistan'da hüküm süren Cengizli ve Türk idarecilere dair Türkçe tarihî-coğrafi bir eser yazmış olması, muhtemelen III. Murad devrinde Osmanlı bürokrasisinde defterdar olarak görev yapmış bulunması dışında hiçbir şey bilinmemektedir.

Defterdâr Seyfi Çelebi tarafından kaleme alınan, Serkan Acar'ın ise yayına hazırladığı *Türkistan ve Uzak Doğu Seyahatnâmesi*' adlı eser, Önsöz ardından *Defterdâr Seyfi Çelebi ve Eserine Dair*, *Türkistan ve Uzak Doğu Seyahatnâmesi*, *Bibliyografya*, *Osmanlıca Metin ve Karma Dizin* başlıkları altında altı bölümden oluşmaktadır.

Serkan Acar, önsözde Türk Dünyası kavramının coğrafi anlamına kısaca değinmekle beraber Anadolu, Türkistan, İran, Kuzey Hindistan, Afganistan, Kuzey Irak, Balkanlar, Kafkaslar, Tataristan, Kırım ve Kıbrıs gibi Türk Dünyası olarak adlandırılan bölgenin sınırlarına dâhil olduğunu söylemektedir. Ayrıca bu hudutlar içerisinde bulunan memleketlerin 16. asırda hepsinin başında bir Türk hanedanının bulunduğunu belirtmekle beraber, zamanla emperyal güçler diye nitelendirebileceğimiz devletlerin eline geçtiğini ve Türk Dünyası'nın esaret devrinin başladığını söylemiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla esaret altında yaşayan Türklerin; Azerbaycan, Özbekistan,

* Beykent Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi.

Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan gibi Türk devletlerini kurmalarını Türk Dünyası'nın dirilişinin en açık emaresi olarak görmüştür. Ayrıca edisyon kritiği daha önce Joseph Matuz tarafından yapılan Seyfettin Çelebi Seyahatnâmesi'nin bu kavramın kökenine dair bilgi veren ciddi bir çalışma olduğunu belirtmiştir.

Kitabın birinci bölümü olan Defterdar Seyfi Çelebi ve Eserine Dair'de, Acar; Osmanlı'da Türk Dünyası'nın genel yapısından kısaca bahsetmekle beraber, o dönemde çekişmeler olmasına rağmen Türk Dünyası'nın Asr-ı Saadet dönemini yaşadığından bahsetmektedir. Kısaca Osmanlı'da muhtelif sebeplerle seyahate çıkanlardan bahsetmekle beraber seyahatnâmenin coğrafya ve tarih türlerinin kesişim noktasında bulunan bazı eserlerde telif edilmiş ve bu eserlerin yazımında yolculuk notları dışında yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilerin dahi kullanıldığından bahsetmektedir. Ayrıca Türk edebiyatı tarihinde bu şekildeki eserlerin ilk olarak Türkistan, Çin ve Hindistan'a yapılan seyahatler üzerine yapıldığını ve Fars dilinde kaleme alındığını söylemekle beraber ilk seyahatnâmenin de Hoca Gıyaseddin Nakkaş'ın "*Sefaretname-i Çin*" olduğunu belirtmektedir. Yazar, Osmanlı seyyahlarından Ali Ekber'in 1500 ile 1510 arasında Çin'e yaptığı yolculuğun sonucunda yazdığı "*Hitayname*" adlı eserden de bahsetmiştir. Eserin Farsça yazıldığını ve Çin toplumu, yönetimi, kültürü ve coğrafyası hakkında kıymetli bilgiler barındırdığından bahsetmiştir.

Seyfi Çelebi Seyahatnâmesi'yle ilgili akademik çevrelerdeki ilk takipçilerinden, Fransa'dan Ch. Shefer, Rusya'dan V.V. Barthold ve Türkiye'den Zeki Velidi Togan olduğunu söyleyen Acar, bu isimlerden alıntılar yapmak suretiyle eserin öneminden bahsetmektedir.

Acar, eser hakkında en kapsamlı çalışmada; Joseph Matuz tarafından, günümüze ulaşan iki nüshanın mukayese edildiği, tenkidinin yapıldığı ve transkripsiyonunun verildiğini belirtmektedir. Joseph Matuz bu eseri 1965 yılında Strasbourg Üniversitesi'nde doktora tezi olarak çalışmış ve 1968'de Fransızca'ya tercüme etmiştir. Acar, Joseph Matuz'un bu eseri hakkında yazılan bazı değerlendirmelerden de bahsetmektedir. V.L. Menage tarafından yazılan bir kitabyatta; bazı yanlış okumalardan, tarihlendirme hatalarından ve dil hususunda da, bazı düşündürücü noktaların varlığından bahsetmiştir. Ayrıca J. Stewart - Robinson da Matuz'un yaptığı çalışmadaki hatalarla ilgili tespitleri olduğunu kitapta belirtilen bazı hususlar ve bir unvan dışında eserin derleyicisi hakkında hiçbir şeyin bilinmediğini söylemektedir. Ayrıca Stewart'ın, bu eserin Osmanlı tarihine ışık tutmayacağı şeklindeki eleştirilerinden de bahsedilmektedir. Buna karşın Stewart Matuz'un, bu eseri ilim dünyasına kazandırmasının takdire şayan olduğunu belirtmiştir.

Serkan Acar, Matuz'un çalışması ve bu çalışmaya yazılan tenkitleri verdikten sonra Seyfi Çelebi'nin kim olduğu ve eseri hakkında bazı özet bilgiler sunmaktadır. Bunlardan birisi İslam Ansiklopedisi'nde Christine Woodhead'a ait olan "*Seyfi*" maddesidir. Woodhead, Seyfi Çelebi'nin eserinin başlığındaki tarihin, telif tarihi ile uymadığını ve bu durumun eseri el yazmasıyla kopya

eden kişinin hatası olduğunu söylemektedir. Woodhead, Seyfi Çelebi'nin biz-zat seyahat ettiğine dair bir kanıtın bulunmadığından, Seyfi Çelebi'nin eserinin Osmanlı müellifleri tarafından kaynak olarak kullanılmadığından; ayrıca Charles Shefer ve V.V. Barthold tarafından dikkat çekilene kadar meçhul kaldığından bahsetmektedir. Ayrıca Acar, Woodhead'ın çıkarımlarının yanı sıra Mahmut Ak'ın "Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi" adlı eserde Seyfi Çelebi'nin İranlı veya Buharalı bir tacirin kitap muhafızı olduğunu, kendisinin coğrafyacidan çok bir tarihçi olduğunun anlaşıldığını, eserinde eksiklikler olduğunu ve eserini hazırlarken yazılı kaynakların yanında sözlü kaynaklardan da yararlandığını belirtmektedir.

Seyfi Çelebi ve eseri hakkında bilgi verdikten sonra kendi yorumlarına geçen Acar, Seyfi Çelebi'nin kim olduğunu, mesleğini ve ölüm tarihinden hareketle bu seyahati gerçekleştirip gerçekleştirilemeyeceğini; Matuz, Woodhead ve Mahmut Ak'ın verdiği bilgiler ışığında belirsiz olduğunu söylemiştir. Ayrıca Menage tarafından söylenen Seyfi Çelebi'nin Safevi tebaası olduğu tezini, "Eserin Sünni bir müellif tarafından telif edildiği Şia için kullanılan 'Mezheb-i Nahak' ifadesinden anlaşıldığı gibi, dil ve üslup özellikleri bakımından da 16. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi'nin hususiyetlerini taşıdığı ve Azerbaycan diyalektine ait emarelerin eserde görülmediği belirgindir." diyerek bunun gerçek dışı olduğunu belirtmiştir.

Seyfi Çelebi'nin, eserinin başında yazdığı "Ulema-yı kibardan mervidir ki tevârih bir ilm-i şerîfdir ki onun bilmesinden hem dünya hâsıl olur ve hem ahiret..." ve "pes ekâbire tevârih bilmek lazımdır" gibi ifadeleri göstererek eserin bir seyahatnâme olmadığını, seyahatnâme tadında bir tarihi coğrafya kitabı olduğunu belirtmiştir.

Defterdar Seyfi Çelebi - Türkistan ve Uzak Doğu Seyahatnamesi

Eserin ikinci bölümünde; Defterdar Seyfi Çelebi'nin Osmanlı Türkçesi ile yazdığı kitabın Türkiye Türkçesi'ne transkript edilmiş hali bulunmaktadır. Defterdâr Seyfi Çelebi, kitabına bir *Sernâme* ile başlamıştır. Daha sonrasında "Allah" diyerek *Fasl-ı Evvel*, *Fasl-ı Sâni*, *Fasl-ı Sâlis*, *Fasl-ı Râbi*, *Fasl-ı Hâmîs*, *Fasl-ı Sâdis*, *Fasl-ı Sâbi*, *Fasl-ı Sâmin* ve *Fasl-ı Tâsi* adlı 9 bölümü başlıklarıyla beraber vermiştir.

"*Fasl-ı Evvel Hitây Pâdişâhları Ahvâlidir*" diye başlayan ilk bölümde Hitây yani Çin bölgesinin doğu vilâyetinin öte ucu olduğundan bahsetmekte ve başkentinin Hânbalık olarak adlandırıldığını söylemektedir. Tahtta oturan hükümdara Hitây dilinde "*fağfur*" dendiğini, ama bölgede yaşayan Müslümanların daima "*han*" dediğini belirtmiştir. Seyfi Çelebi, öncesinde Hitâyların Müslüman olmadıklarını lakin halk arasında İslam dininin yaygın olduğunu söylemektedir. Yönetici kadronun Müslüman oluşunu da burada anlatmakla beraber sonrasında ata dinini değiştirdiği için Şimu'nun öldürülmesini anlatmıştır.

Seyfi Çelebi Hitâylerde hükümdar ölünce en güçlünün başa geçtiğini yazmıştır. Ayrıca biri hükümdar olduktan sonra kalanları da Hânbalık'ta ölene

kadar hapsederler demiştir. Hapsedilenlere de devlet hazinesinden ihtiyaçlarının karşılandığı belirtilmiştir.

Seyfi Çelebi; Hitây halkının kendilerini Âdem-i Safî neslinden görmediklerini, yaratıcının Âdem-i Safî'den önce yarattığı bir nesilden olduklarını iddia ettiklerini söylemekle beraber, her bin yılda bir, bir minare diktiklerini ve Hânbâlık şehrinde 14 minarenin bulunduğunu ve her minarenin üzerinde de tarihlerinin bulunduğunu söylemektedir. Seyfi Çelebi Hitâyların devlet yönetimi hakkında da bilgiler vermektedir. Hakanın veziri, her gün öğleye kadar divan ettiğini belirtmektedir. Hitâyların kanuna "li" dediklerini ve bu kanunun dışına katiyen çıkmadıklarını, çıkan olursa da büyük cezaların verildiğini belirtmektedir.

Buraya kadar bahsettiklerimizin dışında Seyfi Çelebi halkın yaşayış tarzı, bölgenin iklimsel özellikleri ve halkın hava olaylarından nasıl korunduğundan da bahsetmektedir.

"Fasl-ı Sâni Kâlmâk Pâdişâhı'nın ve Tibet Vilayetinin Ahvâlidir" diye başlayan ikinci bölümde Seyfi Çelebi Hitây bölgesinden sonra geldiği Tibet bölgesinde yaşayan Kalmukları anlatmaktadır. Bölgenin hükümdarına "Altun" denildiğini ve bu hanların Cengiz nesli olduğunu belirtmiştir. Cengiz Han'ın, Ceyhun suyunu geçtikten sonra öldüğünü, dönemin hükümdarı Altun Han'ın gidip Cengiz Han'ın kemiklerini altın bir tabuta koyarak yanında gezdirdiğini, savaşlarda da bu altın tabutu yanında taşıdığını ve bundan medet umduğunu yazmıştır.

Seyfi Çelebi, Kalmukların Hitâylarla yaptıkları savaşlardan da bahsetmektedir. Bundan bahsederken kısaca Kalmuk askerî sistemlerinden de bahseden Seyfi Çelebi, Hitâyların ordusunun Kalmukların ordusuna göre daha büyük ve daha fazla teçhizata sahip olmasına rağmen Kalmukların üstün geldiğini anlatmıştır. Hatta Kalmukları yenebilmek için müttefik arayışına girildiğini belirtmiştir.

Seyfi Çelebi son olarak bölgenin coğrafi yapısından bahsederek ikinci bölümü sonlandırmıştır.

"Fasl-ı Sâlis Kâşkar ve Kazak ve Turâ Ahvâlidir" diye başlayan üçüncü bölümde, Seyfi Çelebi Doğu Türkistan bölgesinden bahsetmektedir. Bu bölgede hükümdar olanların Cengiz soyundan geldiğini belirtmek ve bunlara "Han" dendiğini söylemektedir. Ayrıca Kırım bölgesindeki Cengiz soyundan gelenlere "Tatar", "Deşt-i Kıpçak" öte tarafında bulunan Sibir Hanlığı'nda hükümdara "Şüban" dendiğini belirtmektedir. Seyfi Çelebi kısaca Cengiz'in oğullarından da bahsetmiştir.

Hitây bölgesine yıldırımlardan korunmaları için yeşim taşının bu bölgeden çıkartılıp gönderildiğini belirtmiştir.

Seyfi Çelebi Kâşkar'ın öte yanında bulunan Turfan şehriden bahsetmiştir. Bu şehirden öte Müslümanlık olmadığını ve yedi iklimden gelenlerin burada bir olup cem ettiklerinden bahsetmektedir.

Seyfi Çelebi bu bölgede yaşayan yadacılardan bahsetmiştir. İnsanın, domuzun, atın ve bazı hayvanların başı içerisinde bulunan ceviz büyüklüğünde

bir taş bulunduğundan yadacıların bu taşı domuz kanı ile yıkayarak üzerine bazı cinlerin isimlerini yazarak bu taşta sihirli bir özellik kazandırdıklarından ve bu taşla yağmur veya kar yağdırabildiklerinden bahsetmiştir.

Seyfi Çelebi bu bölgeye komşu olan Kırgızlardan, onların yaşayış tarzlarından ve ölü gömme ritüellerinden de bahsetmiştir. Seyfi Çelebi Kırgızlarla sınırdaş olan Kazaklardan bahsetmekle beraber onların ürettikleri kaftanların ününden de bahsetmiştir. Ayrıca Kırgızlara komşu olan Turâ vilayeti yani Sibir Hanlığı'ndan ve yerel hükümdar Küçüm Han'dan bahsetmiştir. Seyfi Çelebi bunlar haricinde Hülagü Han'ın Bağdat'a girip halifeyi öldürmesine de kısaca değinmiştir.

“Fasl-ı Râbi Keşmîr Pâdişâhları ve Afgan Ahvâlidir ve Dere ve Dervâz Pâdişâhları Ahvâlidir ki Zikr Olunur” diye başlayan dördüncü bölümde Keşmîr vilâyetinden bahsetmektedir ki o dönemde Keşmîr bir Türk-Hint İmparatorluğu olan Babürşahların egemenliğinde bulunuyordu. Seyfi Çelebi bu bölgenin etrafının sarp dağlarla çevrili olduğunu ve sadece iki noktadan girişinin olduğunu belirterek bu girişlerde yapılan hisarların bulunduğunu söylemektedir.

Seyfi Çelebi, Keşmîr'e *“Bağ-ı Süleyman”* denildiğini belirtmiştir. Bölgenin tamamen meyve ağaçlarından oluştuğu ve bu ağaçların Süleyman Peygamber'in cinleri tarafından dünyanın farklı bölgelerinden getirilip buraya dikildiği için bu adın verildiğini belirtmiştir.

Devletin hükümdarının Gazneli Sultan Mahmut'un soyundan geldiğini belirten Seyfi Çelebi, burada hükümdarın *“Çek”* diye ünvanlandığını da belirtmiştir.

Seyfi Çelebi, Keşmîr'in saltanatının bir dönem Çekler'in elinden çıktığını ve geri aldıklarından bahsetmiş ve bunun olaylar zincirini aktarmıştır.

Seyfi Çelebi, Çah-ı Babil kuyusunun Keşmîr'de bulunduğunu belirtmektedir. Çah-ı Babil kuyusu, insanlara büyü ve cadılığı öğreten melekler olan Hârût ve Mârût'un asılı olduğu rivayet edilen kuyudur.

Çelebi, son olarak Keşmîr'e yakın olan ve sarp koşullara sahip Dere ve Dervâz bölgelerinin hükümdar ve ordusundan bahsetmektedir.

“Fasl-ı Hâmis Hind Pâdişâhı Celâleddîn ve Ecdâdı Ahvâlidir” diye başlayan beşinci bölümde Hindistan bölgesinden, bölgenin büyüklüğünden ve verimli topraklarından bahsetmektedir. Ayrıca Hind vilayetinde Hind hükümdarlığından önce Afganların hüküm sürdüğünü ve bir birlik olmadığından bahsetmektedir. Seyfi Çelebi, hicretin sekiz yüzüncü yılından sonra Hind vilayetine Şehlül ve Behlül adında iki kardeşin geldiğini aktarmakla beraber Şehlül'ün Hindistan'da birliği sağladığından bahsetmektedir. Sonrasında yaklaşık 140 yıl yönetimde bulunan Şehlül'ün soyunun Babür Şah tarafından yıkıldığını anlatmaktadır. Seyfi Çelebi, Babür'ü Timur nesli olarak aktarmaktadır, lakin bu konunun doğru olmadığı Serkan Acar tarafından dipnotlarda belirtilmiştir.

Çelebi, daha sonra Şaybeg Han yani Şibanî Devleti kurucusu Ebu'l Hayr'ın torunu ve Şah Budak'ın oğlunun verdiği mücadeleyi ve sonrasını anlatmıştır.

“Fasl-ı Sâdis Hind Vilâyetinde Celâleddîn'den Gayrı Pâdişâh Ahvalidir” diye başlayan altıncı bölümde Seyfi Çelebi, Dekken yani Dokhan bölgesin-

deki hükümdarlardan ve birbirleri arasındaki mücadelelerden bahsetmiştir. Ayrıca Seyfi Çelebi Hind bölgesinin başka bir vilayeti olan Pigu'da altın madeni olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Pigu'da hükümdara "Ray" denildiğini ve beylere ise "Raca" denildiğinden bahsetmiştir.

Seyfi Çelebi Hind bölgesinde başka bir yer olan Serendip'den bahsederek buranın Hazret-i Âdem'in kademgahı olduğunu anlatmış ve buranın her yıl Müslümanlar ve Hıristiyanlar tarafından ziyaret edildiğini bildirmektedir. Ayrıca bölge hükümdarı Raca Konkar her ziyarete gelene bir arşın yer ölçüp verdiğinden bahsetmektedir.

"Fasl-ı Sâbi, Mâverâünnehire'de Özbek Pâdişahları Ahvâlidir" diye başlayan yedinci bölümde Çelebi, Maveraünnehir bölgesinde Cengizlerin, Timuruların ve Safevilerin bölgeyi ele geçirmek adına kendi aralarında verdikleri mücadeleden bahsetmiştir. Ayrıca Seyfi Çelebi hükümdarlardan ve bu hükümdarların nasıl başa geldiklerini anlatmıştır.

"Fasl-ı Sâmîn Acem Vilâyetinde Kızılbaşdan Gayrı Pâdişâhlar ve Hâkimler Ahvâlidir" adlı sekizinci bölümde ise Seyfi Çelebi, Acem yani İran bölgesinin sınırlarını verdikten sonra bölgede Kızılbaşlar haricinde bulunan hükümdarlardan bahsetmiştir. Öncelikle Mekran bölgesinden bahseden Seyfi Çelebi, bölgede 3 hükümdar olduğunu ve bölgede yetişen bazı bitkilerin zehirli olduğundan bahsetmektedir. Bölgede yetişen bu zehirli bitkileri, üzerlerine gelen ordunun önünde bulunan sulara atarak suyu zehirlediklerini aktarmaktadır. Gelen ordunun muvaffak olamadığını ve bu sebeple hiçbir hükümdarın bölgeyi ele geçiremediğinden bahsetmektedir. Seyfi Çelebi Mekran haricinde Kirman, Mazenderan adlı şehirler hakkında da bilgi vermiştir.

Seyahatnâmenin dokuzuncu ve son bölümü olan ve "Fasl-ı Tâsi Acem'de Pâdişâhlık İden Kızılbaş Pâdişâhlarının ve Bâyıdır'ın Ahvâlleridir ki Zikr Olu-nur" diye başlayan bu bölümde Seyfi Çelebi, Acem yani İran bölgesinde Akkoyunlular ile Safeviler arasındaki mücadeleyi anlatmaktadır. Ayrıca Çelebi, Şâh İsmail'in nasıl hükümdar olduğundan, devletini nasıl geliştirdiğinden ve Yavuz Sultan Selim ile giriştiği mücadeleden de kısaca bahsetmiştir. Seyfi Çelebi, Şâh İsmail'in ölümünden sonra başa geçen Şâh Tahmas dönemini de kısaca anlatarak Kanuni Sultan Süleyman ile aralarında geçen münasebetten bahsederek kitabına son noktayı koymuştur.

Seyfi Çelebi'nin eserinin transkript edilmiş halinin bulunduğu üçüncü bölümden sonra dördüncü bölüm olarak bibliyografya-kaynak eserler bölümü verilmiştir. Kitabın beşinci ve son bölümünde ise Defterdâr Seyfi Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nin Osmanlıca hali bulunmaktadır.

Seyfi Çelebi'nin eserinin bir seyahatnâmeden çok bir tarih kitabına benze-mesidir. Çünkü gezdiği bölge ve sosyal, coğrafi yapısından ziyade bölge devletleri arasında yapılan savaşlar ve hükümdar değişimleri gibi hususlardan bahsetmiştir. Eserde bazı kronoloji kaymaları olsa da Seyfi Çelebi, okunmaya ve araştırılmaya değer bilgilere yer vermiştir.